

บทที่ 2

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการรำฉุยฉาย

การรำฉุยฉาย เป็นศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ไทยชนิดหนึ่งที่คนไทยรู้จักกันดี และได้รับความนิยมมากในอดีต จัดอยู่ในประเภทรำเดี่ยวเพื่ออวดฝีมือซึ่งมีลีลาการรำรำที่อ่อนช้อย และความสวยงามของผู้แสดง เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันถึงการรำฉุยฉายผู้วิจัยจะนำเสนอความรู้เบื้องต้น ดังนี้

- 2.1 ความหมายของ คำว่า “รำ”
- 2.2 ประเภทของการรำไทย
- 2.3 ความหมายของ คำว่า “ฉุยฉาย”
- 2.4 ประวัติความเป็นมาของการรำฉุยฉาย
- 2.5 จุดมุ่งหมายของการรำฉุยฉาย
- 2.6 ประเภทของฉุยฉาย
- 2.7 บทเพลงฉุยฉายที่ควรทราบ
- 2.8 องค์ประกอบของการรำฉุยฉาย

2.1 ความหมายของ คำว่า “รำ”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2538, หน้า 702) อธิบายคำว่า “รำ” ไว้ว่า หมายถึง การแสดงท่าเคลื่อนไหวคนเดียวหรือหลายคน โดยมีลีลาและแบบท่าของการเคลื่อนไหว และมีจังหวะลีลาเข้ากับเสียงที่ทำจังหวะเพลงร้อง หรือเพลงดนตรี

วิมลศรี อุปรมัย (2524, หน้า 60) อธิบายไว้ว่า การรำหมายถึงการแสดงท่าทาง ลีลาของผู้รำ โดยใช้มือและแขนเป็นหลัก

อาภรณ์ มนตรีศาสตร์ และจาดุรงค์ มนตรีศาสตร์ (2517, หน้า 74) กล่าวว่า รำ หมายถึง ศิลปะแห่งการรำเดี่ยว รำคู่ จะประกอบเพลงรำอาวูฐ รำท่าบท หรือรำใช้บท ที่หนักไปทางเดินก็มี เช่น รำโคม รำในความหมายต่อมาก็คือรำละคร

เรณู โกลิณานนท์ (2545, หน้า 114) อธิบายว่า รำหมายถึง การแสดงที่มุ่งความงามของการรำรำ มักเป็นรำเดี่ยว บางชุดอนุญาตให้มีรำ 2 คน เช่น รำอาวูฐ การรำนี้จะมีเนื้อร้องหรือไม่ก็ได้ ที่สำคัญคือเน้นฝีมือในการรำรำ เนื้อร้องอาจเป็นบทสั้น ๆ จะแต่งขึ้นใหม่ หรือ

จะคัดจากบทละครตอนใดก็ได้ เช่น รำอุษาพรหมณ์ คัดจากบทเบิกโรงตอนพระคเณศร์เสียนา ฯลฯ หรือ รำสีนวล รำวงมาตรฐาน และรำอวยพร เป็นต้น

อมรา กล้าเจริญ (2531, หน้า 89) อธิบายความหมายของ คำว่า “รำ” ไว้ว่า หมายถึงศิลปะของการรำเดี่ยว รำคู่ รำอาวух รำตีบทหรือใช้บท (ในความหมายต่อมา คือ “ละคร” เป็นละครที่รำใช้บทแต่จะเรียก “รำ” ว่า “ละคร” นั้นก็ไม่ได้ เพราะถ้าเป็นละครต้องดำเนินเรื่อง) และรำที่ตัดตอนมาจากบทละคร

สรุปได้ว่า รำ หมายถึง การแสดงชนิดหนึ่งที่ ต้องการจะอวดฝีมือของการรำว่า มีลีลาสวยงามเพียงใด การรำมีหลายลักษณะ เช่น รำเดี่ยว รำคู่ รำหมู่ และรำอาวух การรำนั้นจะให้ความสำคัญอยู่ที่มือและแขนเป็นสำคัญ

2.2 ประเภทของการรำไทย

สุมิตร เทพวงษ์ (2541, หน้า 88-92) ได้แบ่งประเภทของการรำเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. แบ่งตามลักษณะของการแสดง โขนละคร ได้แก่

1.1 การรำหน้าพาทย์

1.2 การรำบท

2. แบ่งตามลักษณะของการรำ ได้แก่

2.1 การรำเดี่ยว

2.2 การรำคู่

2.3 การรำหมู่

ในที่นี้จะขอก้าวไว้เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับผู้ศึกษานาฏศิลป์และการละครไทยพอสังเขป ดังนี้

ลักษณะการรำแต่ละประเภท

1. ประเภทของการรำที่แบ่งตามลักษณะของการแสดง โขนละคร

1.1 การรำหน้าพาทย์

รำหน้าพาทย์ หมายถึง การรำตามทำนองเพลงที่ดนตรีปี่พาทย์บรรเลง ประกอบการแสดง โขน ละคร และอื่น ๆ ผู้แสดงจะเดินหรือรำไปตามจังหวะ และทำนองเพลงที่บัญญัติไว้โดยเฉพาะ หรือถือเอาหลักการบรรเลงเป็นสำคัญ การรำชนิดนี้ส่วนใหญ่จะบ่งบอกถึงกิริยาอาการและอารมณ์ของตัวละคร ปรมาจารย์ได้บัญญัติความหมายและวิธีใช้ เป็น 7 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ใช้สำหรับกิริยาเดินทางไป-มา (ใกล้-ไกล) เช่น
- เสมอ - ไป-มาระยะใกล้ๆ ของตัวละครทั่วไป
- เสมอสามลา - ไป-มา ของพระยาัยกษั เช่น ทศกัณฐ์ หัสเดชะ และ
มุลพลัม แสดงถึงความโอ้อ่า สง่าภาคภูมิ ในระยะทางใกล้ๆ
- เสมอมาร - ใช้สำหรับพญาัยกษั
- เสมอเถร - ใช้สำหรับฤาษี และนักพรต
- เสมอดินนง (บาทสฤณี) - ใช้สำหรับท้าวพระยามหากษัตรีย์ไปมาด้วย
ความสง่างาม เช่น พระราม พระลักษมณ์ และอิเหนา เป็นต้น
- เสมอเข้าที่ - ใช้สำหรับเจิญฤาษี ครูอาจารย์ (ใช้ในพิธีไหว้ครู) เพื่อ
เข้าประทับ
- เสมอผี - ใช้สำหรับพระยม (มัจจุราช) ฤตผีปีศาจ (ในพิธีไหว้ครู)
- เสมอตามสัญชาติของตัวละคร (ละครพันทางประดิษฐ์ขึ้นภายหลัง) เช่น
ชาติมอญ ลาว แยกและพม่า ใช้สำหรับประกอบกิริยาไป-มา ของตัวละครที่เป็นชาตินั้น เช่น
เสมอมอญ เสมอลาว เสมอแยก และเสมอพม่า เป็นต้น
- เชิด - ใช้สำหรับตัวละครทั่วไป ไป-มา ระยะทางไกลๆ และ
รับคว่น
- เชิดถาน - ใช้ติดตามจับสัตว์ เช่น พระรามตามกวาง พุษยัณฑ์
- ตามกวาง
- เชิดถิ่ง - ใช้ติดตามจับสัตว์ปีกขนาดเล็ก เช่น พระลตตามไก่
ย่านรินตามนกยูง
- เหาะ - ใช้สำหรับเทวดา-นางฟ้า ไป-มา ด้วยกิริยารวดเร็ว
จะเป็นหมู่ หรือเดี่ยวก็ได้
- โคมเวียน - ใช้สำหรับเทวดา-นางฟ้า ไป-มา เป็นหมวดหมู่อย่าง
มีระเบียบ
- กลองโยน - ใช้เหมือนกับโคมเวียน หรือการเดินทางบนกองทัพของ
พระมหากษัตรีย์
- พญาเดิน - ใช้สำหรับการไป-มาของตัวเอก กษัตรีย์ หรือผู้สูงศักดิ์
- กลม - ใช้สำหรับการไป-มา ของพระนารายณ์ พระอินทร์
และเงาะ (ในเรื่องสังข์ทอง)

เข้าม่าน - ใช้สำหรับการเข้า-ออก ของตัวละครสูงศักดิ์ ถ้าออก
แสดงบนเวที จะใช้เพลงปลายเข้าม่านแต่ถ้าจบบทบาทเดินเข้าโรง จะใช้เพลงต้นเข้าม่าน

ซุบ - ใช้สำหรับการเดินทางระยะใกล้ของนางกำนัลหรือคนใช้

โล้ - ใช้สำหรับการเดินทางไปทางน้ำ

แผละ - ใช้สำหรับการโอบนินของพญานก เช่น ครุฑ และนกอินทรี

(ในเรื่องคารี)

2) ใช้สำหรับการรื่นเริงสนุกสนาน มีดังนี้

กราวรำ - ใช้สำหรับดีใจเยาะเย้ย เมื่อรบชนะหรือกระทำกิจการสำเร็จ

สีนวล - ใช้สำหรับการแสดงความดีใจแบบสตรี

เพลงช้า-เพลงเร็ว - ใช้สำหรับการดีใจอย่างสุภาพ สง่างามแซมซ้อย

เมื่อถึงที่หมายแล้วจะลงด้วยเพลงลา เช่น ตอนขึ้นเฝ้า

3) ใช้สำหรับการจัดทัพหรือ ตรวจพล มีดังนี้

กราวนอก - ใช้สำหรับการเดินทัพของมนุษย์และลิง

กราวใน - ใช้สำหรับการเดินทัพของยักษ์

กราวกลาง - ใช้สำหรับมนุษย์หรือการยกทัพทั่วไป

ปฐุม - ใช้สำหรับการจัดทัพของแม่ทัพนายกองฝ่ายพระราม

เช่น สุกรีพตรวจพล หรือฝ่ายลงกา มโหทรตรวจพล

4) ใช้สำหรับการต่อสู้ติดตาม มีดังนี้

เชิดกลอง - ใช้สำหรับการต่อสู้ทั่วไป

เชิดฉิ่ง - ใช้สำหรับค้นหา โล้จับ การเหาะลอยไปในอากาศ

และการใช้อาวุธ เช่น ธนูหรือลูกศร เป็นต้น

5) ใช้สำหรับการนอน การอาบน้ำ และกิน เช่น

ตระนอน - ใช้สำหรับการนอนของตัวละครทั่วไป

ตระบรรทมไพรี - ใช้สำหรับกษัตริย์บรรทมกลางป่า

ตระบรรทมสินธุ์ - ใช้สำหรับพระราม- พระลักษมณ์ และนางสีดา

บรรทม (พระนารายณ์)

ลงสรง - ใช้สำหรับการอาบน้ำแต่งตัว

เช่นเหล้า - ใช้สำหรับการดื่มสุรา และกินอาหาร

นั่งกิน - ใช้สำหรับกินอาหาร

6) ใช้ในการเล่าโลมแสดงความรัก และเสียใจ มีดังนี้

- โลม - ใช้สำหรับการเกี่ยวพาราสิ (เข้าพระ – เข้านาง)
 ทะยอย - ใช้สำหรับการแสดงความเศร้าโศกเสียใจต่อจากการ

ร้องไห้ (โอด)

- โอด - ใช้สำหรับการร้องไห้ทั่วไปและเสียใจจนร้องไห้
 โอดแอม - ใช้สำหรับการร้องไห้แบบดีใจ (พลัดพรากจากกัน

ไปนาน จนนึกว่าตายจากกันไปแล้วกลับมาพบกันอีก จะใช้เพลงโอดแอม)

7) ใช้สำหรับการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีดังนี้

- ตระนิมิตร - ใช้สำหรับแปลงกายหรือ ชูคนตายให้ฟื้น
 ชำนาญ - ใช้สำหรับเนรมิต ประสิทธิ์ประสาทพรหรือแปลงตัว

(ใช้ได้ทั้งพระนางและยักษ์)

- ตระบองกัน - ใช้สำหรับเนรมิต หรือประสิทธิ์ประสาทพร (ยกเว้นลิง)
 ตระสันนิบาต - ใช้เชิญมาพิธีชุมนุม ประชุมพิธีสำคัญ ๆ
 คุกพาทย์และรวสามลา - ใช้สำหรับการแสดงอิทธิฤทธิ์สำแดงเดช หรือ

แสดงอารมณ์ คุดันน่าเกรงขามมาก

1.2 การรำบท

การรำบทหรือรำใช้บท หมายถึงการแสดงท่าทางแทนคำพูดให้มีความหมายต่าง ๆ รวมไปถึงจนถึงการแสดงอารมณ์ (การแสดงท่าทางไปตามบทโดยไม่ใช้เสียงประกอบการพูด) ตัวอย่างการแสดงท่าทางตีบทในนาฏศิลป์ไทย มีดังนี้

หลักสำคัญของการตีบท

มีข้อควรคำนึง ดังนี้

1. ตัดท่าย่อยออก แสดงเฉพาะท่าสำคัญ ๆ ในวรรค
2. คำนึงถึงความสวยงาม และสื่อความหมายได้เด่นชัด
3. อย่าใช้ท่ารำเหลื่อมกับคำพูด เพราะจะทำให้ความหมายคลาดเคลื่อน
4. วรรคติดกัน แต่มีความหมายคล้ายกัน ต้องให้ท่าที่ไม่ซ้ำกัน
5. อย่าใช้มือข้างเดียวรำออกท่าบ่อย ๆ ควรเปลี่ยนเป็นซ้าย – ขวา

สลับกันไป

6. การเลือกท่ารำต้องให้เหมาะสมกับบุคลิกและฐานันดรศักดิ์ของ

ตัวละคร

7. ถ้าเพลงจังหวะเร็วอย่าเอียงศีรษะบ่อย
8. รู้จักคัดแปลงท่าออกเป็นท่าเก้หรือคงามแปลกตา แหล่งที่นั่ง – ยืน หรือทิสที่หัน เช่น ซ้าย-ขวาของเวที นั่งคู่บนเตียงอยู่ในอาคารอารมณ์อะไร เช่น เข้าพระ-เข้านาง บทรำฟุ้ง ชมโฉม หรือชมธรรมชาติ และการแปรแถวที่กลมกลืนกัน

ประเภทของการรำตีบท

วิธีการรำตีบทจะยึดกิริยาท่ารำโดยใช้มือเป็นหลัก แบ่งออกได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. กิริยามือแบบ
2. กิริยามือจีบ
3. กิริยามือชี้

กิริยามือประกอบการตีบทแต่ละประเภท

กิริยามือที่ใช้ตีบท แต่ละประเภทจะสื่อความหมายตามหลักนาฏศิลป์ไทย ดังนี้

1. กิริยามือแบ มีดังนี้
 1. ฝ่ามือแตะที่อก หมายถึงการแนะนำตนเอง รู้เข้าใจ ถ้าเสริมสีหน้า ท่าทางอื่นเข้าไปความหมายจะเปลี่ยนไป เช่น แสดงสีหน้าเศร้ากังวล แปลว่า กังวล แค้นใจ แต่ถ้าเลื่อนฝ่ามือต่ำลง แปลว่า คลายใจ หายโกรธ แต่ถ้าสะอื้นตัวขึ้น แปลว่า สะอื้นตกใจ นึกคิด
 2. ประสานมือทาบที่ฐานไหล่ หมายถึง ความรัก ชื่นชม หรือห่มผ้า
 3. ประกบฝ่ามือรวมกันไว้ระดับอกกรีดนิ้วที่เหลือออก หมายถึง รัก ยวนใจ คิดถึงใฝ่ฝัน เอ็นดู (เสริมสีหน้าเข้าไป แปลว่า ตกใจ กลัว)
 4. ใช้มือทั้งสองถูกัน บิดตัว สายตัวไปมา พร้อมทั้งมือลง แปลว่า เก้อเขิน เอียงอาย (อาจกัดหัวแม่มือ หรือจับชายผ้านุ่ง ชายแขนง โยกตัวไป-มา ประกอบด้วย)
 5. มือทั้งสองถูระดับท้อง พร้อมกับกระซอกมือออกไปข้างหน้า แปลว่า โกรธ จะทำให้พิณาศ ย่อยับ เป็นพวยพง
 6. ฝ่ามือซ้าย แตะที่หน้าผาก ลดลงมาใช้ปลายนิ้ว ชับน้ำตาข้างขวา-ซ้าย (ท่าโอด) แปลว่า เสียใจ ร้องไห้ แล้วเช็ดน้ำตา
 7. ฝ่ามือตะแคงป้องไว้ที่มุมปาก (ขวา-ซ้ายก็ได้) แปลว่า พุด กระซิบไม่ให้ใครได้ยิน หรืออาจจะใช้ถูร้องไห้มาหา

8. ฝ่ามือแตะที่ข้างหู แก้ม และคางด้วยมือซ้าย แปลว่า อาย (ขม้าย ตาหลบด้วย)
9. ฝ่ามือแตะที่ข้างหู แก้ม และคางถูไป-มา แล้วกระซากลงพร้อมกับ สะบัดหน้าไม่พอใจ แปลว่า โกรธ หรือโกรธจัด โมโห จัดใจ
10. ไข่มือกวาดเข้ามาหาตัวกรีดนิ้วแล้วปล่อยออก แปลว่า เรียกเข้ามา หาใกล้ ๆ หรือจะพูดด้วย
11. ยกฝ่ามือสูงตะแคงได้ระดับหน้า ถ้าเป็นบุคคลบุรุษที่ 2 แปลว่า ท่าน หรือสูงระดับศีรษะ แปลว่า ท่านผู้อาวุโส ผู้มีพระคุณที่ต้องยกย่อง และนอกจากนี้ยังแปล ได้ว่า สิ่งที่ดีงาม ความเป็นมิ่งมงคล ศิริสวัสดิ์ เป็นต้น
12. คำฝ่ามือ ข้างเดียวหรือ 2 ข้างระดับหน้าท้องแล้วลูบออกไปข้าง ๆ แปลว่า ทำลาย ปรามปรามให้ราบคาบ
13. ปาด 2 มือ เข้ามาสูงระดับหน้า แล้วกรีดนิ้วออก แปลว่า คำมิด มีคิ้ว สลัดวาง หรือแปลว่า หอมตลบอบอวล
14. ปาดมือทั้ง 2 มาประกบทับซ้อน (ขวาทับซ้าย) ระดับหน้าท้อง แปลว่า พบกัน รวมกัน พรั่งพร้อมกัน มาประชุมกัน อยู่ด้วยกัน ปกปิด ความลับ เรียบร้อยแล้ว
15. แขนมืองัดมือนิ้วขึ้น ยื่นไปข้างหน้าระดับอก ลั่นปลายนิ้ว ไป-มา แปลว่า ปฏิเสธ หรือ ไม่ได้ ไม่มี ไม่ต้อง
16. หายฝ่ามือเดียวซ้อนขึ้นสูงระดับหน้า แปลว่า ให้ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ และอวยพร ถ้าโกยขึ้นทั้ง 2 มือ แปลว่า ยกพล ก่อสร้าง และอวยพร
17. หายฝ่ามือเดียวระดับอก แปลว่า ชมเชย ขอมรับ เชื้อเชิญหรือ ขอต้อนรับ
18. หายฝ่ามือระดับหน้าท้องเร่ไปข้าง ๆ แปลว่า เทียวไป ค้นหา ที่ใด แห่งใด เร่ไป เลือกลูก หรือหลายอย่าง
19. หายฝ่ามือทั้ง 2 ข้างระดับหน้าท้องเร่ไปข้าง ๆ ตามกัน แปลว่า เร่ไป ย้ายไป ล่องลอยไป
20. ประสานลำแขนส่วนล่าง ขวาทับซ้ายไว้ที่สะโพก แปลว่า ทุกข์ โศก ไม่สบายใจ
21. หายฝ่ามือ สูงระดับข้างศีรษะ แปลว่า เกิดทุน คำจุนไว้
22. ฝ่ามือตบลงที่หน้าขา แปลว่า แน่นนอน ไข่น้ำแล้ว จริง ๆ นะ กระนั้นหรือ ช่างเหลือเกิน นักหนาจริง ๆ

23. มือข้างหนึ่งตั้งวงบัวบานอีกตั้งวงหน้า (ท่าเจ็ดฉิน) แปลว่า
สวยงาม เป็นใหญ่ มีศักดิ์ และ มีฤทธิ์
24. มือหนึ่งตั้งวงสูง (บน) อีกข้างตั้งวงล่างวางไว้หน้าขา แปลว่า
กล้าหาญ กล้าดี ทดลอง หมายถึงกัน
25. ฝ่ามือป้องที่หู แปลว่า กำลังฟัง
26. ฝ่ามือป้องที่ระดับตา แปลว่า กำลังมอง
27. แขนมือข้างใดข้างหนึ่งพร้อมกระดกขึ้น แปลว่า ระหกระเหินลำบาก

2. กิริยามือจับ มีดังนี้

1. จับหงายอยู่ระดับหน้าลดลงม้วนจับออกเป็นวง แปลว่า พวงดอกไม้
ประณีต
2. ม้วนจับทอดแขนออกไปข้างหน้า แปลว่า ออกไป พุดไป คิดไป
3. ม้วนจับ ทอดแขนวนเข้ามาใกล้ตัวระดับหน้าห้อง แปลว่า หลงไหล
เสน่ห์เล่ห์กล มารยา เสแสร้ง ไม่เป็นความจริง พุดปด เล่ห์หลิ้น พลิกพลิ้ว
4. กรัดจับเข้าหามุมปาก หรือระดับปาก แปลว่า ยิ้ม ยินดี ดม หอม
และกินอาหาร เป็นต้น
5. คลายจับระดับหน้าห้องก่อนไปข้าง แปลว่า แก้วไข กลิ้งคลาย
บรรเทา บ่ายเบี่ยง
6. คลายจับ 2 มือ แขนฝ่ามือขึ้นบน แปลว่า ตาย หมดสิ้นไป ไม่มี
จับหายมลายสิ้น แปลว่า ประโยชน์ ไม่เหลืออะไรเลย
7. จับปรกหน้าม้วนจับลดลำแขนลงแปลว่า ห้อยระย้า
8. จับปรกข้างสูงเหนือศีรษะ ม้วนจับลดต่ำ แปลว่า ร้องไห้ (น้ำตาไหล)
9. จับปรกหน้าสูงเหนือศีรษะ แปลว่า ปกเกล้า เกศฯ คุ่มกัน ร่มเย็น
อุ้นเกศฯ เป็นต้น
10. จับคว่ำจากข้างล่าง แขนขึ้นคลายจับออกหงายฝ่ามือ สูงระดับหน้า
หรือศีรษะ แปลว่า คำจูน ยั่งยืน
11. จับคว่ำ 2 มือ คลายจับจากล่างไปสูง หรือตั้งเป็นวง แปลว่า ผุดผ่อง
สว่างไสว เปิดเผย รุ่งเรือง รั้งถือทั่วไป
12. จับหงายต่ำ จับคว่ำสูง ทำสลับกัน แปลว่า เย็บปักถักร้อย

13. จีบตะแคงต่ำงอศอก แล้วเสือกปลายนิ้วไปข้างหน้า แปลว่า เสียดสี
ยุแยง หรือเกี้ยวพวน (พระ – นาง)

3. กิริยามือชี้ มีดังนี้

1. มือชี้แสดงแหล่งที่ หรือสถานที่ หรือบุคคลที่กล่าวถึง ลักษณะการชี้
นี้จะแบ่งเป็นระยะใกล้ – ไกล อาศัยส่วนของข้อศอกแสดงระยะนั้น ๆ เช่น ถ้าชี้แหล่งใกล้ก็งอ
ข้อศอกให้มาก ถ้าไกลก็ยื่นออกไป จนกระทั่งแขนตึง ซึ่งเป็นความหมายที่ไกลที่สุด ลักษณะ
ที่แปลความหมายว่า ไกล – โพ้น มักจะชี้ระดับหน้า ถ้าแขนตึง (ปลายนิ้วสูงกว่าระดับไหล่) ชี้
แสดงแหล่งที่นี้แบ่งออกได้เป็นชี้ข้างหน้า ชี้ข้าง ชี้เฉียง ๆ (ระหว่างข้างกับหน้า)

2. มือชี้แสดงความหมายต่าง ๆ มีดังนี้

2.1 ฟาดนิ้ว แปลว่า ชั่ว คุร้าย ฉกรรจ์ บังคับ ชูเกียรติ ไม่น่าดู

2.2 ชี้นุคคลใช้กับบุคคลที่มีฐานะต่ำกว่า

2.3 ชี้นิ้วลงต่ำ แล้วซ้อนขึ้นไปข้างหน้า แปลว่า เดินไปไกล

วนเวียน หนทางไกล

2.4 ชี้นิ้วตะแคงหาง แหงปลายนิ้วไปข้าง แล้วตะแคงมือคว่ำ

ซ้อนปลายนิ้วกลับ แปลว่า ลดเลี้ยว (ระยะทาง) ลดเลี้ยว ยอกย้อน (ความประพฤติ)

2.5 ชี้นิ้วมือแขนตึงข้างหน้า ตวัดปลายนิ้วเข้าหาตัว แปลว่า โกรธ

2.6 ชี้นิ้วข้างหู แปลว่า ได้ยิน ได้ฟัง ไพร่

2.7 ชี้นิ้วที่ปาก แปลว่า ได้พูด ได้กิน

2.8 ชี้นิ้วที่ตา แปลว่า ได้ดู ได้เห็น

2.9 ชี้นิ้วทั้ง 2 ตั้งวงสูงระดับศีรษะ แปลว่า พระจันทร์ เขากวาง

2.10 มือชี้ทั้ง 2 มือ ระดับสะโพก วนปลายนิ้วไปข้าง ๆ อ้อม

เป็นวงมาข้างหน้า บรรจบกัน แปลว่า ล้อมวง หรือเขตแดน

2.11 มือชี้มือเดียว หันปลายนิ้วข้างหลังอยู่นิ่ง ๆ แปลว่า แต่ก่อน

หรืออดีตที่ผ่านมา หนหลัง

2.12 ชี้นิ้วตั้งวงสูงมือเดียว หันปลายนิ้วไปหลัง แล้วค่อยฟาดนิ้ว

ลงมา แปลว่า ลงโทษ หรือโบยตี เฉียนตี

จากที่นำมากล่าวไว้นี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งสำหรับผู้ศึกษาจะได้นำไป
พิจารณาใช้ประกอบการรำตีบท ในบทรำอุบาย หรือการแสดงระบำ รำ ฟ้อน หรือโขน ละคร
ในนาฏศิลป์ไทยได้

2. การแบ่งประเภทตามลักษณะการรำ

แบ่งได้ 3 ชนิด ดังนี้

2.1 รำเดี่ยว หมายถึงการแสดงการรำที่ใช้ผู้แสดงเพียงคนเดียว ได้แก่ รำอุษาชนิดต่าง ๆ เช่น รำฉายวันทอง รำฉายเบญจกาย รำฉายพราหมณ์ และรำกริช (รำอาวุธ) เป็นต้น

2.2 รำคู่ หมายถึง การแสดงที่นิยมใช้รำเบิกโรง อาจจะเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับการแสดงก็ได้ เช่น รำประเลง (หางนกยูง) รำแม่บท รำวอยพร หรือรำคู่ที่ตัดตอนมาจากการแสดงเรื่องใหญ่ เช่น พระลอตามไก่ จากเรื่องพระลอ พระรามตามกวาง จากเรื่องรามเกียรติ์ และรณาสีงพวงมาลัย จากเรื่องสังข์ทอง เป็นต้น

2.3 รำหมู่ หมายถึง การรำที่ใช้ผู้แสดงมากกว่า 2 คนขึ้นไป มุ่งเน้นที่ความงามของท่ารำ และความพร้อมเพรียงของผู้แสดง เช่น รำวงมาตรฐาน รำโคม รำพัด และรำสีนวล เป็นต้น

การรำเดี่ยว เป็นประเภทของการแสดงที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยฉบับนี้ โดยตรง เพราะเป็นการสร้างบทเพลง (ร้อง) รำฉาย ซึ่งได้ตัดตอนเหตุการณ์มาจากวรรณกรรมไทย ซึ่งเป็นวรรณกรรมไทย (ภาคกลาง) และวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เพื่อความชัดเจนในการสร้างสรรค์ผลงาน ผู้วิจัยจะนำเสนอความรู้เพิ่มเติม ดังนี้

เครือวัลย์ เรื่องศรี (2542, หน้า 8 – 20) ได้กล่าวถึงประเภทของการรำเดี่ยว ไว้ดังนี้

รำเดี่ยวมีหลายประเภท มักมีอยู่ในการแสดงโขน ละครที่คนส่วนใหญ่รู้จักกันดี การรำเดี่ยวจะนิยมแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. รำประกอบดนตรี จะไม่มีการจับร้องแต่จะบรรเลงเฉพาะคนตรีล้วน ๆ เช่น การรำตรวจพลของพระราม (พลวานร) ก่อนยกทัพ เพลงที่บรรเลงประกอบรำจะเป็นเพลงเฉพาะ เรียกว่า “เพลงหน้าพาทย์” เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้รำเดี่ยวเช่นนี้มี ดังนี้

1.1 เพลงกราว เป็นเพลงหน้าพาทย์ประเภท 2 ชั้น ใช้ประกอบการรำตรวจพล และยกกองทัพของโขนละคร ที่มีท่วงทำนองและลีลาให้ความสนุกสนานคึกคัก ไร้ใจ มีจังหวะ กระชับกระฉ่ง การรำเพลงกราวโดยมากมักจะแสดงหมู่ในโขน ละคร ถ้ารำเดี่ยวจะเป็นการแสดงเฉพาะบทของตัวละครสำคัญที่เป็นแม่ทัพในการตรวจพลเพื่อดูความเรียบร้อย และเพื่อให้กำลังใจแก่ทหารที่จะออกไปรบ เพลงกราวมีหลายอย่าง จะใช้แตกต่างกันตามโอกาส ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ เพลงกราวของตัวเอง (สำคัญ) เท่านั้น

1.1.1 กราวนอก ใช้ในการตรวจพลของมนุษย์และวานร เช่น พระรามตรวจพล เป็นต้น

1.1.2 กราวกลาง ใช้ในการตรวจพลของมนุษย์ เช่น พระสุรนครตรวจพล (ใช้แสดงในละครเรื่องมโนห์รา)

1.1.3 กราวโน ใช้ในการตรวจพลของยักษ์ เช่น ทศกัณฐ์ ตรวจพล

1.1.4 กราวรำ ใช้หลังจากประสบความสำเร็จในการประกอบกิจต่างๆ มีความสุข สดชื่นรื่นเริง เช่น ตอนพระรามแผลงศร ตัดเศียร ตัดกรทศกัณฐ์ แต่ทศกัณฐ์แก้ไขได้ ก็จะรำด้วยเพลงกราวรำ

1.2 เพลงเชิดมิ่ง – สรทนะง เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบกิริยาการแผลงศรของตัวละคร (พระรามแผลงศรประหารทศกัณฐ์)

1.3 รำมโนห์ราบูชาญญ เป็นการรำเดี่ยวที่ตัดตอนเหตุการณ์ที่นางมโนห์ราขอปีกหางจากพระมารดาของพระสุรณได้แล้ว ซึ่งก่อนหน้านี้นี้จะมีบทร้อง ทำนองกินนรรำ และบรรเลงต่อท้ายด้วยเพลงเร็วแขก ต่อมาการรำประกอบเพลงเร็วแขก ถูกนำมาแสดงเป็นเอกเทศ จึงเรียกว่า “รำมโนห์ราบูชาญญ”

1.4 รำกริช กริชเป็นอาวุธของชาวชวา (อินโดนีเซีย-มาเลเซีย) มีลักษณะคล้ายมีดสั้น นิยมใช้เป็นอาวุธประจำกายของผู้ชาย ดังปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา การรำกริชที่ปรากฏมีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้

1.4.1 รำกริชเพื่อบวงสรวงเทพเจ้า เช่น ตอนท้าวดาหาไซชวน จึงให้บรรดาภักตริย์ที่เป็นวงศ์สัจญแดหว่า รำกริชบูชาองค์ปะตาระกาหลา

1.4.2 รำกริชในเชิงต่อสู้ เป็นการอวดฝีมือชั้นเชิงการใช้อาวุธเข้าต่อสู้กับศัตรู เช่น อิเหนาสู้กับท้าวกะหมังกุหนิง เป็นต้น

1.4.3 รำกริชเดี่ยว หมายถึง การรำคนเดียว เพื่อแสดงลีลาการใช้กริชอย่างแคล่วคล่องว่องไว เช่น อิเหนาตัดดอกไม้ถวายกริช

การรำกริชนี้ จะต้องใช้เพลงสระระหม่า (เพลงสำหรับปี่ชวา) มาบรรเลงประกอบรำ เป็นเพลงอัตราจังหวะชั้นเดียว มีลีลารุกเร้า รวดเร็ว

2. รำประกอบบทเพลง การแสดงโขนละคร มีบทร้องประกอบการรำรำตามคำร้องที่พรรณนาถึงการอาบน้ำ การแต่งตัว และการชมสวน มีดังนี้

2.1 ลงสรง เป็นเพลงหน้าพาทย์มาก่อนและใช้ประกอบพิธีเกี่ยวกับการทำความสะอาดด้วยน้ำ เช่น การสรงน้ำพระพุทธรูป เทวรูปในโขนละคร จะเป็นตอนที่ตัวละครอาบน้ำ แต่งตัวก่อนออกว่าราชการ ดังเช่น ตอนท้าวดาหาลงสรง (ในเรื่องอิเหนา)

2.2 รำพลายชุมพล ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ (พลายชุมพลปลอมตัวเป็นมอญใหม่รบกับพระไวย) จะกล่าวถึงการแต่งกายก่อนออกศึก ขับร้องด้วยเพลงมอญดูดาว

2.3 รำพระลอชมสวน ในเรื่องพระลอ ตอนพระลอปลอมเป็นพราหมณ์ศรีเกษ เข้าสู่อุทยานเมืองสรอง จะเป็นการชมสวนหรือดอกไม้ในอุทยานก่อนเข้าห้องพระเพื่อน-พระแพง ขับร้องด้วยเพลงลาวชมดง

2.4 รำนุญฉาย เป็นการรำชมความงามของตัวละครที่แปลงกายหรือแต่งตัวได้ สวยงามแล้วชมความงามของตนเอง ขับร้องด้วยเพลงนุญฉายและเพลงแม่ศรี ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวต่อไปนี้

2.3 ความหมายของ คำว่า “นุญฉาย”

การรำนุญฉาย จัดเป็นประเภทการรำเดี่ยว มักจะนำเอาเนื้อความเหตุการณ์บางตอน จากวรรณคดีมาประพันธ์คำร้องขึ้นใหม่ แล้วบรรจุนำรำ (ตีบท) ลงไป ศิลปะการรำนุญฉายจะมุ่งเน้นให้เห็นความงามของท่ารำ การแต่งกาย คำร้องและดนตรี ตลอดจนการแสดงความรู้สึก สีหน้า ท่าทางการเคลื่อนไหวทุกส่วนของตัวละคร

คำว่า นุญฉาย มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2538 หน้า, 249) ใ้คำอธิบายความหมายไว้ว่า นุญฉาย เป็นคำนาม หมายถึง เพลงร้องและท่ารำชนิดหนึ่ง ถ้าเป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง กรีดกราย

ธนิต อยู่โพธิ์ (2494, หน้า 88) กล่าวถึง การรำนุญฉายว่าเป็นการแสดงภาษานาฏศิลป์ไทย ที่มีคุณค่าทางศิลปะเป็นอย่างเลิศ นิยมกันว่าตัวละครสามารถแสดงอารมณ์ภาคภูมิใจออกมาทางท่ารำได้ดีกว่าที่จะพูดออกทางปาก จะใช้รำในตอนที่ตัวละครแสดงความภาคภูมิใจในเมื่อเห็นว่า แต่งตัวได้อย่างสวยงาม หรือใช้แสดงในเมื่อสมมุติว่า ตัวละครแปลงกายที่ไม่สวยให้ สะสวย และเมื่อเห็นว่าตนแปลงกายให้สวยงามเป็นที่พอใจแล้วก็รำนุญฉายแสดงความรู้สึกออกมา

วิมลศรี อุปรมย์ (2524, หน้า 62) อธิบายว่า นุญฉายคือ ประเภทการแสดงนาฏศิลป์ไทยอย่างหนึ่งที่มีลีลาเชื่องกราย มักใช้ในการรำรำ แสดงถึงอุปนิสัยของตัวละคร โดยเน้นลักษณะบุคลิกภาพเฉพาะอย่างและบทขับร้อง ในการแสดงประเภทนุญฉาย จะพรรณนาถึงหน้าตาท่าทาง และการแต่งองค์ทรงเครื่องที่ประณีตงดงาม

สุมิตร เทพวงษ์ (2534, หน้า 2) ใ้คำอธิบายว่า นุญฉาย หมายถึง การรำรำ เมื่อตัวละครเกิดความภาคภูมิใจที่สามารถแปลงกายหรือแต่งตัวได้สวยสดงดงาม

เครือวัลย์ เรื่องศรี (2542, หน้า 22) ได้นิยามว่า นุญฉายคือ การแสดงที่ใช้ภาษาท่า และลีลาท่าทางนาฏศิลป์ประกอบเข้ากับการรำรำ ที่แสดงออกด้วยฝีมือ และอวดโฉมอันงดงามของตัวละครที่รำรำด้วยความภาคภูมิใจที่สามารถแปลงกาย หรือแต่งกายได้สวยงามละเมียดละไม มีท่วงทีจรดกริยากริครายในลักษณะต่าง ๆ เช่น เดินลอยชาย เข้าผู้กรุ่มกริมตามบทขับร้อง โดยมีปี่ในเป่าเลียนเสียงขับร้อง การรำนุญฉายมีได้ทั้งในการแสดงโขนและละคร ทั้งยังใช้ประกอบการแสดงบทบาทของตัวละครได้ทุกประเภท คือ พระ นาง ยักษ์ ลิง พราหมณ์ เช่น นุญฉายพราหมณ์ นุญฉายเบญจกาย นุญฉายสุรปักษา นุญฉายมานพ นุญฉายทศกัณฐ์ และนุญฉายชเนนา เป็นต้น

จากที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า การรำนุญฉาย หมายถึง การรำประเภทรำเดี่ยวชนิดหนึ่ง ที่ตัดตอนเหตุการณ์จากวรรณคดี ตอนที่ตัวละครแปลงกายหรือแต่งตัวได้สวยงาม การรำรำจะมุ่งเน้นที่ฝีมือ ลีลากริยากริยาที่สวยงาม ซึ่งแสดงถึงการชมโฉมของตัวแสดงตลอดทั้งลีลาท่าทางที่ผู้แสดงตีบทตามคำร้อง และมีเสียงปี่ในเป่าเลียนเสียงขับร้อง การรำนุญฉายมีทั้งในการแสดงโขนละคร และอื่น ๆ ที่ชมถึงการแต่งกายหรือกริยาที่สวยงาม ใช้รำประกอบบทบาทของตัวละครได้ทั้งตัวพระ นาง ยักษ์ ลิง และตัวอื่น ๆ เป็นต้น

2.4 ประวัติความเป็นมาของการรำนุญฉาย

ปัญญา นิตยสุวรรณ (2542, หน้า 5587-5589) กล่าวไว้พอสรุปได้ ดังนี้ รำนุญฉายเป็นการรำอยู่ในการแสดงโขนและละครในตอนที่ตัวละครในเรื่องแปลงกายหรือแต่งตัวได้สวยงาม ในสมัยโบราณการรำนุญฉายยังไม่มีบทร้อง ตัวละครรำรำไปตามทำนองเพลงนุญฉายดังหลักฐานที่พบในบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เมื่อดำเนินเรื่องถึงตอนที่ตัวละครแปลงกายจะมีหน้าพาทย์นุญฉายกำหนดไว้ให้รำโดยไม่มีบทร้อง

เพลงนุญฉายเป็นเพลงไทยอัตราจังหวะ 2 ชั้น มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ใช้บรรเลงให้ตัวละครรำในตอนแปลงกายหรือแต่งตัวได้สวยงาม ต่อมาผู้แต่งบทร้อง สำหรับร้องเพลงนุญฉายซึ่งยังไม่มีเพลงแม่ศรีต่อท้าย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายว่า การร้องเพลงนุญฉายคือ ร้องเพลงช้า ส่วนร้องแม่ศรี คือ ร้องเพลงเร็ว แทนปีพาทย์ จากหลักฐานพบว่ามีบทร้องนุญฉาย ในการแสดงโขน อยู่ 3 บท คือ นุญฉายทศกัณฐ์ลงสวน นุญฉายหนุมานแปลงเป็นทศกัณฐ์ และนุญฉายหนุมานแปลงเป็นมานพ จะมีเฉพาะบทร้องนุญฉาย อาจารย์ ดร. มนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) เป็นผู้แต่งบทร้องเพลงแม่ศรีเพิ่มจนสมบูรณ์ และใช้ขับร้องประกอบ การแสดงโขนสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

การแต่งเพลงแม่ศรีประกอบตอนท้ายเพลงนุญฉายนั้น เข้าใจว่า เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้แต่งบทร้องขึ้นเป็นคนแรก

แล้วจะต่อด้วยการรำน้าพาทย์เพลงเร็ว และจบด้วยเพลงลา แล้วจึงมีผู้นำมาใช้เป็นหลักในการแต่งเพลงประกอบรำนุญาชนิดต่าง ๆ ขึ้นอีกมากมาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาการรำนุญาอีกชั้นหนึ่ง

สรุปได้ว่า เพลงนุญชามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเป็นเพลงหน้าพาทย์ อัตร่า จังหวะ 2 ชั้น ใช้ประกอบราตอนี่ตัวละครแปลงกายและแต่งตัวได้สวยงาม ผู้แต่งคำร้องประกอบเป็นคนแรกคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และอาจารย์มนตรี ตราโมท เป็นผู้สืบทอดมาในภายหลัง

2.5 จุดมุ่งหมายของการรำนุญา

เลวีวัลย์ เรืองศรี (2542, หน้า 24-25) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการรำนุญาไว้ ดังนี้ เนื่องจากการรำนุญา มีที่มาจากวรรณคดีอันหลากหลาย จึงเป็นเหตุให้มีการรำนุญาหลายประเภท โดยมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. เพื่อแสดงความสามารถในการใช้ศิลปะการรำรำชั้นสูงของผู้แสดง
2. เพื่อพรรณนาถึงความงดงามของตัวละครที่แปลงกายได้สวยงามตามจินตนาการ และตามแบบแผนของตัวละคร เช่น นางเบญจกาย แปลงกายเป็นนางสีดา เป็นต้น
3. เพื่อพรรณนาความงดงามของตัวละครที่แต่งกายได้สวยงามตามแบบแผนของตัวละครในการแสดงโขนและละคร เช่น ทศกัณฐ์แต่งกายจะไปหานางสีดา
4. เพื่อแสดงถึงความสามารถของผู้ขับร้องเพลงนุญาในการสอดแทรกอารมณ์และความรู้สึกตามบทกลอนที่เรียกว่า “กลอนนุญา”
5. เพื่อแสดงความสามารถของนักดนตรีผู้เป่าปี่ในเลียนเสียงของผู้ขับร้อง
6. เพื่อดำรงไว้ซึ่งศิลปะของชาติ
7. เพื่ออนุรักษ์แบบแผนการรำนุญาไว้มิให้เสื่อมสูญไป

2.6 ประเภทของนุญา

สุมิตร เทพวงษ์ (2534, หน้า 5-6) ได้แบ่งประเภทของการรำนุญา ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. การรำนุญา ที่ตัดตอนมาจากการแสดงโขน ได้แก่
 - 1.1 นุญาเบญจกายแปลง
 - 1.2 นุญาสุรปนาแปลง

- 1.3 ุยฉายหนุ่มานแปลง (เป็นทศกัณฐ์)
- 1.4 ุยฉายหนุ่มานทรงเครื่อง
- 1.5 ุยฉายมานพ (หนุ่มานแปลงเป็นเทพบุตร)
- 1.6 ุยฉายอินทรชิตแปลง (เป็นพระอินทร์)
- 1.7 ุยฉายสุขาจาร (แปลงเป็นนางสีดา)
- 1.8 ุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน
2. การรำุยฉายที่ตัดตอนมาจากการแสดงละครเรื่องต่าง ๆ ได้แก่
 - 2.1 ุยฉายพราหมณ์ในละครชุดเบิกโรงพระคเณศร์เสีงา
 - 2.2 ุยฉายขอพระกลืนในละครศึกคำบรรพ์ เรื่อง มณีพิชัย
 - 2.3 ุยฉายวันทองในละครเสภา เรื่อง ขุนช้าง-ขุนแผน
 - 2.4 ุยฉายนางแมวในละครนอก เรื่อง ไชยเชษฐ (เป็นการรำุยราชของนางวิพารหรือนางแมว)
 - 2.5 ุยฉายวิมาลา ในละครนอก เรื่อง ไกรทอง
 - 2.6 ุยฉายพราหมณ์ (เล็ก – พราหมณ์โต) ในละครนอก เรื่อง สุวรรณหงส์ (สุมิตร เทพวงศ์, 2534, หน้า 37-38)
 - 2.7 ุยฉายมณีรัตนา ในละครนอก เรื่อง แก้วหน้าม้า (สุมิตร เทพวงศ์, 2534, หน้า 37-38)
 - 2.8 ุยฉายมานพ (พญาครุฑแปลง) ในละครเรื่องกาเกี
 - 2.9 ุยฉายสเนา ในละครพันทาง เรื่อง เงาะป่า
3. การรำุยฉายที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เพื่อใช้ประกอบการแสดงอื่น ๆ หรือใช้แสดงในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่
 - 3.1 ุยฉายกึ่งไม้เงิน-ทอง
 - 3.2 ุยฉายแม่บท
 - 3.3 ุยฉายเงาะ
 - 3.4 ุยฉายอวยพร
 - 3.5 อวยพรชุมนุมุยฉาย
 - 3.6 ุยฉายศรีอยุธยา
 - 3.7 ุยฉายสุนันทา
 - 3.8 ชุมนุมุยฉาย
 - 3.9 ุยฉายนาฏศิลป์

3.10 นุชฉายละครโน

3.11 นุชฉายเพลงปี่

3.12 นุชฉายราชภักฎา

นุชฉาย 2 ประเภท จัดเป็นการรำเดี่ยว ส่วนประเภทที่ 3 จะแสดงได้ทั้งรำเดี่ยว รำคู่ หรือรำหมู่ จะมีทั้งที่เป็นบทร้องนุชฉายที่มีมานานแล้ว และที่แต่งขึ้นมาใหม่

2.7 บทเพลงนุชฉายที่ควรทราบ

บทเพลงนุชฉายที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นบทเพลงที่แต่งไว้ในอดีต จนมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในวงการนาฏศิลป์ เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างบทกลอนสาระเนื้อหา ซึ่งบทเพลงนุชฉายที่ควรทราบ มีดังนี้

1. บทเพลงนุชฉายอินทรีชนิดแปลง

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงนุชฉาย

นุชฉายเอย	ช่างเบือนบิดนิมิตกาย
เอี้ยงยาตราครกกราย	งามเจิดฉายเป็นหนักหนา
เหมือนราวกับรูปที่ช่างแกะ	งามจริงเทียวแหละเหมือนเจ้าเทวา (รับ)
นุชฉายเอย	ช่างบิดเบือนได้เหมือนหมาย
โฉมเจิดเลิศโฉมชาย	รูปยักษ์หายไปจนหมด
อรชรอ่อนแอ้นเอวกลม	ดูช่างนำชมสมเกียรติยศ (รับ)
	ร้องเพลงแม่ศรี

ยักษีเอย	ยักษีจำแลง
รูปร่างกลิ้งแกลิ่ง	ดูจำดูคม
ใครเห็นถูกจิต	ต้องติดอารมณ์
งวยงหลงงม	ชมยักษีเอย (รับ)
ยักษีเอย	ยักษีแสนสวย
เอวอ่อนระทวย	ล้ำรวยทั่วตน
ช่างเหมือนอมรินทร์	ปิ่นฟ้าวहन
ชะช่างทำกล	จริงยักษีเอย (รับ)

ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 21)

ที่มาของการแสดง : เป็นพระราชนิพนธ์ในองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ชุดศึกพรหมาสตร์ กล่าวถึง อินทรชิต โอรสของทศกัณฐ์กับนางมณโฑ ถูกรับสั่งให้ไปรบกับพระราม อินทรชิตได้ทำกลศึกโดยการแปลงกายเป็นพระอินทร์ทรงบนคอช้าง เอราวัณ ออกมารบกับกองทัพของพระลักษมณ์ที่ยกทัพมาแทนพระราม ก่อนอินทรชิตจะยกกองทัพออกมา จึงได้แปลงกายเป็นพระอินทร์ก่อน

2. บทเพลงจួយายเบญจกายแปลง

ปี่พาทย์ทำเพลงร้ว

ร้องเพลงจួយาย

จួយายเอย	จะไปไหนนิตเจ้าก็กริดกราย
เอียงอย่างเจ้าช่างแปลงกาย	ละเมียดละม้ายลีลาบังลักษณ์
ถึงพระรามเห็นทรมวาย	จะจงนพระทัยให้อะเหลื่ออะหลัก (รับ)
งามนั้กเอย	ใครเห็นพิมพ์พัคตรี้ก็จะรักจะใคร่
หลักก็จะฝืนครั้นต้นก็จจะคิด	อยากจจะเห็นสักนิตให้ชื่นใจ
งามคมจุกคมศรชัย	ถูกนอกทะเลในให้เจ็บอุรา (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอย	แม่ศรีรากษลี
แม่แปลงอินทรีย์	เป็นแม่ศรีลีดา
ทศพัคตรี้มลักเห็น	จะต้นเดินในวิญญูถ์
เหมือนล้อเล่นให้เป็นบ้า	ระอาเจ้าแม่ศรีเอย (รับ)
อรชรเอย	อรชรอ่อนแอ้น
เอวขาแขนแมน	แมนเหมือนกินรี
ระทวยนวนขนาด	วิลาศจรถี
จั้นปราสาทมณี	เฝ้าพระปีตุลาเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 19-20)

ที่มาของการแสดง: บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ ชุดนางลอย นางเบญจกาย ธิดาของภิกษุกับนางตรีชฎา ถูกทศกัณฐ์ รับสั่งให้แปลงกายเป็นนางสีดาทำตายลอยน้ำให้ศพทวนขึ้นไปถึงชนวนทำน้ำ

หน้าพลับพลาที่ประทับของพระราม (อันเป็นกลศึก) ให้สำคัญว่านางสีดาตายแล้วจะได้ยกทัพกลับก่อนดำเนินเรื่องนางเบญจกาย จึงลองแปลงกายเสียก่อนแล้วขึ้นไปเฝ้าทศกัณฐ์

3. บทเพลงอุบายมานพ (หนุมานแปลงกาย)

ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ

ร้องเพลงอุบาย

อุบายเอย	จะไปไหนนิกเจ้าก็กรีดกราย
หนุมานทหารนารายณ์	เจ้าช่างแปลงกายเป็นเทพบุตร
รูปร่างก็เกิดฉาย	งามเหมือนนารายณ์ทรงครุฑ (รับ)
อุบายเอย	จะไปไหนหนอยเจ้าก็ลอยชาย
เยี่ยงอย่างเจ้าช่างกราย	เดินลอยชายไปหานงนุช
กิริยาเจ้าน่าขัน	ยื่นเล่นแมลงวันอยู่อุดุด (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

กระบี่ศรีเอย	กระบี่ศรีจำแลง
รูปร่างกลิ้งแก๊ง	คู้ำคูคม
ใครเห็นถูกจิต	ต้องติดอารมณ์
งวยงหลงชม	กระบี่ศรีเอย (รับ)
กระบี่ศรีเอย	กระบี่ศรีแสนคม
ใครเห็นใครชม	ชอบอารมณ์ทั่วหน้า
แปลงเป็นมนุษย์	สวยสุดโสกา
แล้วรีบไคลคลา	เข้าสู่ถ้ำเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 24)

ที่มาของการแสดง: แต่งบทโดย ดร.มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ชุดศึกวิรุฬห์จำบัง กล่าวถึงนางวานรินเป็นนางฟ้ามีหน้าที่ตามประทับ (จุดไฟ) ณ ท้องพระโรงของพระอิศวร วันหนึ่งลี้มจุดไฟจึงถูกสาปให้มาอยู่เขาอังกาส ต่อเมื่อพบหนุมานแล้วออกที่หลบซ่อนวิรุฬห์จำบังแล้วจึงจะพ้นคำสาป ก่อนเข้าไปในถ้ำหนุมานได้แปลงตัวเป็นมานพ (ชายหนุ่ม) มีรูปร่างงดงามราวกับเทพบุตร

4. บทเพลงอุบายสุรปนา

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงอุบาย

อุบายเอย	เสร็จจำแลงแปลงกายจะตามชายไปให้ทัน
นักพรตช่างงามวิไล	แต่งตัวเราไปซรีไปให้งามขำ
ผ้าถุงใหม่สไบหอมให้พร้อมทุกสิ่งอัน	อีกเพชรพรายพรรณเห็นกระนั้นก็ติดใจ (รับ)
เสียดายเอย	อยากจะส่งพระฉายหัดแย้มพรายให้ยั่วชวน
กระจกไนไพรหาที่ไหนดมา	ช่างเถอะเจรจา และแย้มสรวล
ด้วยเสียงอ่อนหวานกระบิดกระบวน	คงตามลามลวนมาชวนเรา (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอย	แม่ศรีโฉมเฉลา
แต่งจริตให้พร้อมเพรา	เจ้าหนุ่มจะได้หลง
ต้องทำแสนงอน	ควักก้อนไผ่ขวยง
แม่นมาต้ององค์	จะสลัดปีดกรเอย (รับ)
แม่เล่นตัวเอย	แม่จะแกลิ่งเล่นตัว
แม้มากอดพันพัน	เราจะหยิกจะตี
อยากมาหลงทำไม	จะยั่วให้สินดี
แทบเป็นบ้าครานี้	ที่ในกุฎีเจียวเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 18)

ที่มาของการแสดง หน้า บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ชุดหึงสีดา กล่าวถึงนางสุรปนาหรือนางสามะนักรา น้องสาวคนสุดท้องของทศกัณฐ์ และเป็นชายาของชีวหา ที่ถูกทศกัณฐ์ขว้างจักรตัดลิ้นขาดเสียชีวิต เพราะเข้าใจผิด นางตกพุ่มม่ายเกิดเปลี่ยวใจจึงขออนุญาตทศกัณฐ์ไปเที่ยวป่า แล้วได้พบกับพระราม พระลักษมณ์และนางสีดาลงสรงน้ำในแม่น้ำโคธาวารี แต่เห็นรูปทรงตนเองไม่สวยจึงแปลงกายเป็นสาวงามเข้าไปเพื่อยั่วพระราม พระลักษมณ์ นางจึงแปลงกายเป็นสาวงามก่อน

5. บทเพลงนุญฉายสุขาจาร

ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ

ร้องเพลงนุญฉาย

นุญฉายเอ๋ย	จะขึ้นไปเฝ้าเจ้าก็กรี๊ดกราย
สุขาจารจำแลงกาย	เหมือน โคมฉายสีดานารี
ทั้งทรวดทรงเหมือนนงลักษณ์	ช่างงามนักเหมือนอัครเทวี (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

งามนักเอ๋ย	งามนักหนักหนา
งามจรดกิริยา	ช่วยวนฤดี
แต่งตัวงามด	หมดจด โสภี
ขึ้นเฝ้าทศศิริ	ครองเจ้าลงกาเอ๋ย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(รายการมาลาภิรมย์, ที่วีลีส่อง 9)

ที่มาของการแสดง: เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในเรื่องรามเกียรติ์ ชุดขุนศึกกุมภนิยา (อุบายศึก) กล่าวถึงอินทรชิต ได้ทูลขอสุขาจารนักโทษ ประหารให้แปลงกายเป็นนางสีดา เพื่อเป็นตัวประกันใส่ท้ายรถศึกเมื่อคราวยกกองทัพออกรบ กับกองทัพของพระราม แล้วจะได้ฆ่าสีดาแปลงต่อหน้าเพื่อให้สิ้นศึก ดังนั้นการแสดงชุดนี้จึง เป็นการแปลงกายของสุขาจาร เป็นนางสีดาแล้วจึงขึ้นเฝ้าทศกัณฐ์ พิสูจน์ในกลศึกของอินทรชิต เสียก่อน

6. บทเพลงนุญฉายพรมหมณ์

ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ

ร้องเพลงนุญฉาย

นุญฉายเอ๋ย	ช่างงามขำ ช่างรำโยกย้าย
สะอวดแสนอ่อน อรชรช่วงกาย	วิจิตรยิ่งลาย ที่คนประคิมฐ์
สองเนตรคมขำ แสนด้ามั่นขลับ	ชะม้อยเนตรจับ ช่างสวยสุดพิศ (รับ)
สุดสวยเอ๋ย	ยิ่งพิศยิ่งเพลินเจริญใจหึงงวย
งามหัตถ์งามกรก็อ่อนระทวย	ช่างนาถช่างนวยสวยข้านัยนา
ทั้งหัตถ์ทั้งกรก็พื่อนถุกแบบ	ดูลดูแสบสวยยิ่งเทวา (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

นำชมเหย	นำชมเจ้าพราหมณ์
คูตัวตัวงาม	ไม่ทรมลยจนนิค
คูคู่คูคู่	เหมือนทองทาติด
ยิ่งเพ่งยิ่งพิศ	ยิ่งคิดชมเอย (รับ)
นำรักเอย	นำรักครุณ
เหมือนแรกจะรุ่น	จะรู้เพียงสา
เจ้ายิ้มเจ้ายิ้ม	แก้มเหมือนมาลา
จ่อจิตติดตา	เสียวจริงเจ้าเอย (รับ)

ปีพาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(มนตรี ตราโมท, 2523, หน้า 330-331)

ที่มาของการแสดง: เป็นบทพระราชนิพนธ์ในองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระคเณศร์เสียดา กล่าวว่ ปรศุราม จะเข้าเฝ้าพระอิศวรในพระแท่นที่ พระคเณศร์จัดขวางให้รอนกว่าจะตื่นบรรทม ปรศุราม โกรธจึงขวางขวานเพชรถูกงาหักพระอุมาสาปปรศุรามให้สิ้นแรง พระนารายณ์แปลงเป็นพราหมณ์หนุ่มน้อยมาขอพรให้พระอุมาคืนคำสาปแก่ปรศุราม เป็นการแสดงก่อนที่พราหมณ์หนุ่มน้อยจะเข้าหาปรศุรามที่ถูกสาปแล้วร้องให้กล่าวถึงความดีของปรศุราม

7. บทเพลงอุยฉายทศกัณฐ์ปลอม (หนุมานแปลง)

ปีพาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงอุยฉาย

อุยฉายเอย	จะไปไหนนิตเจ้าก็กริดกราย
หนุมานทหารนารายณ์	เจ้าช่างแปลงกายเป็นทศกัณฐ์
งามพร้อมละม่อมเหมาะ	จะอย่างจะเหาะก็น่าขัน (รับ)
อุยฉายเอย	จะไปไหนหน้อยเจ้าก็ลอยชาย
เยื้องย่างเจ้าช่างกราย	ไปหาโคมฉายมณ โทนางนุช
กิริยาเจ้าน่าขัน	ยืนเล่นแมลงวันอยู่จูดลุด (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

ทศศีร์เอย	ทศศีร์ว่าบุญตร
องอาจผาดผูด	ดูคุณพระยายักษ์

วางปี่พาทย์	ให้ละม้ายทศพัทธ์
นำชมสมศักดิ์	แต่ผลอพยพกุ่มเอย (รับ)
ยักษิเอย	ยักษิจำแลง
ท่าทางคล่องแคล่ว	กรุ่งกริ่งพริ้งเพรา
แม้จะคันฉันไค	ก็หักใจไม่เกา
มุงหานางเยาว์	โหมเจ้ามณโฑเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 22-23)

ที่มาของการแสดง: แต่งบทโดย ดร.มนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ชุดทำลายหุงน้ำทิพย์ กล่าวว่า พระรามทราบเหตุการณ์พวักยักษิฟื้นชีวิตขึ้นมาใหม่รบกับพระรามอีกจากพิเภก ว่านางมณโฑ ทำพิธีหุงน้ำทิพย์มอบให้ทศกัณฐ์นำมาราดรดซากศพให้ฟื้นจึงมีรับสั่งให้หนุมานแปลงกายเป็นทศกัณฐ์เข้าไปลักลอบสมสู่กับนางมณโฑ ถ้านางมีสามี 3 คน (พาลี ทศกัณฐ์และหนุมาน) มนต์ก็จะเสื่อมการแสดงชุดนี้ หนุมานจะต้องแปลงกายเป็นทศกัณฐ์ก่อนเข้าหานางมณโฑ

8. บทเพลงฉุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงฉุยฉาย

ฉุยฉายเอย	จะไปไหนหนอยเจ้าก็ลอยชาย
เยื้องย่างเจ้าช่างกราย	หล่อนมิเคยพบชายนักเลงเจ้าชู้
จะเข้าไปเกี่ยวแม่ทราวมสงวน	เจ้าช่างกระบวนหนักหนาอยู่ (รับ)
ฉุยฉายเอย	จะไปไหนนิดเจ้าก็กรี๊ดกราย
เยื้องย่างเจ้าช่างกราย	หล่อนมิเคยพบชายนักเลงเก่งแท้
จะเข้าไปเกี่ยวแม่ทราวมสงวน	เจ้าช่างกระบวนเสียจริงเจียวแม่ (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

ยักษิเอย	ยักษิโสภณ
เจ้าช่างแต่งตน	เลิศล้ำหนักหนา
ห้อยไหล่แดงฉาด	งามบาดนัยน์ตา
ช่างงามสง่า	จริงยักษิเอย (รับ)

ยักษิเอย	ยักษิทศศิริ
วางท่าจรลี	ท่วงทือองอาจ
มุ่งใจไฝหา	ลีดานงนาฏ
แล้วรีบบุรยาตร	เข้าอุทยานเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 21)

ที่มาของการแสดง: แต่งบทต่อเติมโดย ดร.มนตรี ตราโมท (ศิลปินแห่งชาติ) แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ ชุด ทศกัณฐ์ลงสวนมีใจความว่า เมื่อทศกัณฐ์ได้ลักพานางสีดามเหสีของพระรามมาไว้ที่อุทยานกรุงลงกาโดยในนางตรีชฎา และบริวารเฝ้าดูแล ทศกัณฐ์อารมณ์ดี แต่งตัวสวยงามจะลงไปเกี่ยวนางสีดาเป็นการแสดงชมความงามของตัวเอง (ทศกัณฐ์) ก่อนจะไปเสด็จไปที่อุทยาน

9. บทเพลงฉายหนุมาณทรงเครื่อง

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงฉาย

วายุบุตรเอย	สวมทรงมงกุฎงามดูพระยายักษ์
ประดับอินธนูศมศักดิ์	ปีกอุบะทัดหูพิลึก
วางปี่ผิงผายกรายกริดหัตถ์	แต่พอหมัดกัดคันแกก๊กก๊ก (รับ)
นำขำเอย	ถึงทำผิงผายไม่วายหลุกหลิก
มืออยู่ไม่สุขเกาขยุกขยิก	ใจสั้นระริกระริกด้วยจะได้เมียยักษ์
ชั้นเชิงเจ้าผู้ตั้งขู่ตะคอก	จะเข้าจะหยอกเหลือล้ำเพราะลำหนัก (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอย	แม่ศรีวานร
ทรงภัสตราภรณ์	ผิแดดผิแดดพันธุ์
ใครเห็นใครทัก	คู่ลักคู่หลั่น
ตัวเป็นกุมภภัณฑ์	หน้านั้นเป็นลิงเอย (รับ)
นำเอ็นดูเอย	นำเอ็นดูวายุบุตร
องอาจผาดผูด	ลูกสี่ลูกถน
นวยนาดยาตรา	ที่ท่าพิกล
ระจับชูกชน	ทนข่มใจเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 75-76)

ที่มาของการแสดง: บทร้อง อาจารย์เสรี หวังในธรรม บรรจุทำรำโดยอาจารย์กริ
วรรษะริน (ศิลปินแห่งชาติ) แสดงในเรื่องรามเกียรติ์ชุดฤๅษีถวายเป็น ความว่า ฝ่ายพระรามให้
หนุมานทำกลลวงหนีทัพไปหาพระฤๅษีโคบุตร อาจารย์ของทศกัณฐ์ เข้าถวายเป็นเพื่อลวงเอา
กลองดวงใจของทศกัณฐ์ เมื่อนำเข้าถวายเป็นแล้วจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปราช และยกมเหสีคือ
นางสุวรรณกัณษมาชายาของอินทรชิตให้แก่หนุมาน เป็นการแสดงชมความงามของตนเองก่อน
เข้าหานางสุวรรณกัณษมา

10. บทเพลงนุญตายขอพระกลิน

ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ

ร้องเพลงนุญตาย

นุญตายเอ๋ย	ข้าเลี้ยงเลี้ยงกราย เลียบขามาในป่า
เครื่องประดับระยับแสง	ขาวเขียวแดงเพชรนิลจินดา
งามสรรพจับนัยน์ตา	พระมณีเห็นหน้าจะบ้าเอ๋ย (รับ)
สายสวาท	ระทวยนวนนาควิลาศวิไล
นวลละอองสองแก้ม	ยิ้มแย้มอยู่แจ่มใส
พระมณีเห็นเมื่อไร	ใจจะขาดลงรอนรอน (รับ)
นางเยาว์	ชะงอกโตรกเขาดูเงาชโลทร
ผมทัดกระเด็นอยู่เส้นเดียว	นิ้วกรีดพิศเหนียวลงแนบจอน
จะแต่งเติมนอกทัดดอกไม้ช้อน	ให้งามอนอ่อนใจพระมณี (รับ)
ตรวจตรา	เหลียวซ้ายแลขวาหาญาติ
เห็นดอกทับทิมที่ริมวารี	เพวีเจ้าก็เด็ดมาทัด
ยิ่งงามคมสมพิศตร์	พระมณียิ่งจะหนักอกอึด (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอ๋ย	แม่ศรีแสดจืด
พุดคล้องไม้ซ้องขัด	สารพัดจะนำหิ้ง
เตรียมจะลือพระมณี	ให้ภูมิจั้งง
ใจหนุ่มคงค้อมคลั่ง	นำหิ้งเจ้าแม่ศรีเอ๋ย (รับ)
เจ้าสไบลั่นจี้เอ๋ย	เจ้าค่อยจรลีมาที่ศาลาลัย
เจ้าจะล่องดูท่วงที	พระมณีพิชช
คัดจริตให้จิตใจ	รักเจ้าสไบสีเอ๋ย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(มนตรี ตราโมท, 2523, หน้า 330-331)

ที่มาของการแสดง: เป็นบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แสดงในละครดึกดำบรรพ์ เรื่องพระมณีพิชัย ความว่า พระมณีพิชัยไปรับใช้เจ้าพราหมณ์ยอพระกลืนแปลงมา บอกว่าจะไปธุระจะให้น้องสาวมาอยู่เป็นเพื่อน พอหลบไปก็แปลงกายกลับเป็นนางยอพระกลืนตามเดิม เป็นการแสดงก่อนนางแปลงจะออกไปหาพระมณีพิชัย

11. บทเพลงฉุยฉายวันทอง

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงฉุยฉาย

ฉุยฉายเอ๋ย	เสร็จจำแลงแปลงกายเยื้องกรายมาในป่า
โอ้พระไวยสายใจ	อีกสักเมื่อไรจึงจะมา
แลลดอดสอดหา	เดินไปคอยท่าทางโน้นเอ๋ย (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอ๋ย	แม่ศรีสาวหงส์
เยื้องย่างมากกลางดง	เหมือนหนึ่งหงส์เหมราช
ผิวเจ้างามเมื่อยามพิศ	งามจริตเมื่อยามผาด
อ่อนระทวยนวยนาด	ลีลาศมาเอ๋ย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 325)

ที่มาของการแสดง: เป็นการแสดงที่มาจากละครเสภา เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ตอนนางวันทองห้ามทัพ มีใจความว่า พลายชุมพลและขุนแผนปลอมตัวเป็นมอญใหม่ยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา พระพันวษามีรับสั่งให้เจ้าหมื่นไวยวรรณาก่อการรบ นางวันทองมารดาซึ่งตายไปเป็นเปรตเกรงว่าพ่อลูกจะฆ่ากันเอง จึงแปลงกายเป็นสาวงาม มาห้ามทัพและเตือนให้ระวังตัว เป็นการแสดงก่อนที่พระไวยจะออกเที่ยวสาวงามแปลง (เปรตวันทอง)

12. บทเพลงฉุยฉายฮเนา

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว

ร้องเพลงฉุยฉาย

ฉุยฉายเอ๋ย	ผ้าห้อยปล่อยกระจาย แต่ใจชายยับรื้อรื้อ
นุ่ง โมริสีแดงฉลาด	ขาวผ้าเขียวคาดเข้าไว้ออกตัว
ลมพัดสะบัดต้องฟองปลิว	หญิงฤาจะไม่ลืมหัดคิ้วพรุ (รับ)

นวนายาคเอย	อกไหล่ผายผางดองอาจไม่มีใครคู่
วาดแขนกรีดกรายซ้ายขวา	หึ่งปากหึ่งตาเป็นเชิงเจ้าผู้
หนุ่มหนุ่มด้วยกันไม่ขันสู้	ละหลีกคู่หลบละลานเอย (รับ)
ปลื้มใจเอย	ช่างกรีดก็อัยร้อยมาลัยหมายใจจะไปแต่งงาน
จำปูนจำปีจำปาสารภี	ล้วนมาลิกลิ้นหอมหวาน
กระดุ้งกระดุ้งห้อยทิ้งพวงยาน	ใครไกลให้เกิกบานตระการใจ (รับ)
อกเต็นเอย	ทักทักทักทักนึกเขม้นจะใคร่เห็นเจ้าทรมวย
ได้พบในฝันมันไม่เหมือนจริง	ใจเจ้าจะนิ่งอยู่ได้ไหน
หน้ากรู่มกริมยิ้มละไม	จะซ่อนเท่าไรมันไม่มีค้มมัน (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอย	แม่ศรีบานเย็น
พี่ไม่เคยเห็น	นั่งก้มแม่ฮอยเงาะ
แม่แกนี้หัวหน้า	น้ำตาลงเฆาะเฆาะ
งอนข้อจอละ	เหลือละแม่ศรีเอย (รับ)

แม่รวระรินเอย

เมื่อยามเข่มชื่น	ซ่อนยิ้มชวนยี่
ลักยิ้มมันยังฟ้อง	ว่านางน้องเจ้ายินดี
น่ารักเต็มที	แม่รวระรินเอย (รับ)

แม่มีมารยาทเอย

งามพิศงามผาด	นั่งลุกเดินขึ้น
ไม่สู้เร็วไม่สู้ช้า	ดีกว่าคนอื่น
ที่พิศจิตชื่น	รักมารยาทเอย (รับ)

แม่พุดเพราะเอย

น้ำเสียงช่างเสนาะ	เหมือนหนึ่งใจพี่จะขาด
น้องเจ้าร้องลำน่า	ยิ่งซ้ำพิศวาส
พี่ไม่วายหมายมาด	รักแม่เสียง เพราะเอย (รับ)

ปีพาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2511, หน้า 58-60)

ที่มาของการแสดง : เป็นการแสดงที่อยู่ในละครเรื่องเงาะป่า บทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ตอนแต่งงานฮนากับนางลำหับ มีความว่า ฮนากับ

ลำหับเป็นคู่ห่มันกัน แต่นางลำหับกับชมพลาเกิดรักกัน เมื่อถึงกาลกำหนดวันแต่งงาน ฮเนาจึงแต่งตัวสวยงามเพื่อเข้าร่วมพิธี จึงเป็นการรำชมความงามของตัวฮเนาที่แต่งตัวได้สวยงาม ก่อนที่จะถูกชมพลาลักพานางลำหับหนีการแต่งงานไป

13. บทเพลงอุยฉายมานพ (พญาครุฑแปลง)

ปี่พาทย์ทำเพลงรวิ

ร้องเพลงอุยฉาย

อุยฉายเอย	แปลงเป็นมานพเลิศบปวงมนุษย์
พริ้งเพราเหล่าหล่อบริสุทธิ์	แฝงเพศพญาครุฑประดุจพญาคน
วางจริตเนียนสนิทแนบเสน่ห	ทั้งสร้างทั้งเสทั้งเล่ห์ทั้งกล (รับ)

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเอย	แม่ศรีปักษิณ
เจ้าดำเนินเดินดิน	เหมือนกินรินเดินดง
ใครเห็นใครทัก	ต่างรักต่างหลง
นวนนาดวาดวง	จะไปทรงสกาเอย (รับ)

ปี่พาทย์ทำเพลงเร็ว-ลา

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2529, หน้า 39)

ที่มาของการแสดง : เป็นการแสดงที่ประดิษฐ์ขึ้นประกอบการแสดงละครเรื่องกาเกิตอนพญาครุฑ (เวนไตรย) แปลงกายเป็นมานพหนุ่มรูปงามมาเล่นสกากับท้าวพรหมทัต แห่งเมืองพารานลี (กษัตริย์ชราณี มเหสี ชื่อกาเกิตสาวสวยผู้มีกลิ่นกายหอม)

จากการศึกษารูปแบบฉันทลักษณ์บทเพลงอุยฉายเหล่านี้ ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการประพันธ์บทเพลงอุยฉาย ที่ตัดตอนจากวรรณกรรมไทย มี 5 บทเพลง ได้แก่ อุยฉายกังคิจำแลง อุยฉายชาลวัน อุยฉายอิตา อุยฉายอุณากรรณ และอุยฉายเขาวพาน ซึ่งจะปรากฏในบทต่อไป

2.8 องค์ประกอบของการรำอุยฉาย

การรำอุยฉายแต่เดิมจัดเป็นการรำประเภทรำเดี่ยวมาก่อนจะใช้แสดงเฉพาะตอนที่ตัวละครในเรื่องแปลงกายหรือแต่งตัวจากไม่สวยงามให้สวยงามเท่านั้น จุดประสงค์ก็คือ ต้องการจะหน่วงเรื่องไม่ให้การแสดงดำเนินเรื่องไปอย่างรวดเร็วจนเกินไป ก็เพราะว่าเป็นการแสดงละครแบบ

ดั้งเดิม (สมัยโบราณ) จะดำเนินเรื่องซ้ำ ดังนั้นจุดประสงค์รองลงมาก็คือ ต้องการอวดศิลปะของการรำรำ หรือฝีมือการรำของตัวละครที่รำตีบทตามคำร้องและเสียงปี่ในที่เป่าเลียนเสียงขับร้องได้อย่างไพเราะมากน้อยเพียงใด ดังนั้นเพื่อให้เห็นความชัดเจนของการรำฤๅฉาย ผู้วิจัยจะจำแนกองค์ประกอบของการรำฤๅฉายออกเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

- 2.8.1 ที่มาของเนื้อหา
- 2.8.2 เพลงและดนตรี
- 2.8.3 ผู้แสดง
- 2.8.4 การแต่งกาย
- 2.8.5 ท่ารำ
- 2.8.6 อุปกรณ์การแสดง

2.8.1 ที่มาของเนื้อหา

จากการศึกษาบทเพลงร้องฤๅฉายแบบดั้งเดิม (โบราณ) นั้นจะพบว่าหลังชื่อชุดการรำและทำนองเพลง (ฤๅฉาย) จะเป็นชื่อตัวละครต่าง ๆ ที่นำมาจากวรรณคดีไทยเสมอ แต่ปัจจุบันการรำฤๅฉายได้พัฒนาขึ้นเพื่อใช้แสดงในโอกาสอื่น ๆ อีกมากมายจึงมีผู้ประดิษฐ์การรำฤๅฉายชนิดอื่นมามาก (แต่จะไม่กล่าวไว้ในที่นี้) ดังนั้นการสร้างสรรค์ผลงานการรำฤๅฉาย จะต้องศึกษาเนื้อหาจากวรรณกรรม (ไทยและท้องถิ่น) เสียก่อน เพื่อจะได้โครงเรื่องเนื้อหาหรือเหตุการณ์โดยย่อ แต่จะต้องเป็นตอนที่มีเหตุการณ์กล่าวถึงการแปลงกายหรือแต่งกายของตัวละครในเรื่องให้สวยงาม เท่านั้น

2.8.2 เพลงและดนตรี

เพลงและดนตรีจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของการแสดงนาฏศิลป์ไทย จะมีระเบียบวิธีการใช้เพลงขับร้องและการบรรเลง ประกอบการแสดงซึ่งมีขอบเฉพาะ ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องศึกษาให้เข้าใจเสียก่อน

เครือวัลย์ เรื่องศรี (2542, หน้า 39-43) กล่าวเอาไว้พอสรุปได้ ดังนี้

2.8.2.1 ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำฤๅฉาย จะนิยมใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า เพราะมีเครื่องดนตรีครบตามหลักการผสมวงและมีจำนวนไม่มาก สามารถบรรเลงได้ชัดเจนดี และสามารถใช้ปี่ในเป่าเลียนเสียงขับร้องได้ วงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังต่อไปนี้

- 1) ปี่ใน
- 2) ระนาดเอก

- 3) ช้องวงใหญ่
- 4) ตะโพน
- 5) กลองทัด
- 6) ฉิ่ง

2.8.2.2 เพลงหรือบทเพลงจะเรียกว่า “กลอนนุญฉาย” เพลงที่ใช้ประกอบการรำนุญฉายจะประกอบด้วยเพลงหน้าพาทย์ และเพลงขับร้อง ซึ่งประกอบด้วยเพลง ดังต่อไปนี้

1) เพลงร่ำ เป็นเพลงหน้าพาทย์เบื้องต้นใช้สำหรับการแสดงฤทธิ์เดชหรือการแสดงปรากฏการณ์ลับพลัน ดังนั้น จึงนิยมนำมาใช้ตอนที่ส่งตัวละครออกรำ (ในการรำนุญฉาย)

2) เพลงนุญฉาย เป็นเพลงขับร้อง มีทำนองเฉพาะและค่อนข้างช้าเนื่องจากมีคำขึ้นต้นของเพลงร้องว่า “นุญฉายเอ๋ย” ดังนั้นจึงถูกเรียกชื่อตามคำร้องว่า “เพลงนุญฉาย” ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนคำขึ้นต้นในวรรคแรกเสียใหม่แต่ก็ยังเรียกชื่อเช่นเดิม เพราะนุญฉายจะนิยมใช้แสดงประกอบกิริยาความภาคภูมิใจในความงามหรือการแต่งกายของตัวละคร

3) เพลงแม่ศรี เป็นเพลงขับร้อง แต่มีจังหวะกระชับกว่าเล็กน้อย คำร้องในวรรคแรกจะร้องว่า “แม่ศรีเอ๋ย” เช่นเดียวกันจึงถูกเรียกชื่อว่า “เพลงแม่ศรี” ลักษณะวิธีการใช้ก็เป็นแบบเดียวกับเพลงนุญฉาย (แต่เดิม 2 เพลงนี้จัดเป็นเพลงหน้าพาทย์) ดังนั้นการร้องหรือรำเพลงนุญฉายจะนิยมร้องเพลง 2 ทำนองนี้ ต่อเนื่องกันไม่ว่าจะเป็นแบบเต็มหรือแบบตัด (มาตรฐานก็คือร้องนุญฉาย 2 ครั้ง คนละเนื้อร้องและร้องแม่ศรี 2 ครั้งคนละเนื้อร้อง ถ้าร้องแบบตัดจะร้องเพียงครั้งเดียว) ยกเว้น บทร้องนุญฉายธเนา และนุญฉายยอพระกัลยา

4) เพลงเร็ว เป็นเพลงหน้าพาทย์ ใช้ประกอบกิริยาการเดินอย่างนวนายกเบิกบานใจ เช่น ใช้เดินชมสวน ดังนั้น การรำนุญฉายจึงนิยมนำมาใช้เพราะเป็นการรำชมความสวยงามหรือเบิกบานใจ เมื่อแต่งกายได้สวยงาม

5) เพลงลา เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่นิยมนำมาบรรเลงต่อท้ายเพลงเร็ว เมื่อจะจบการรำชุดใดชุดหนึ่งเสมอ ดังนั้นการรำนุญฉายจึงนิยมนำเอาเพลงลามานี้ส่งตัวละครเพื่อเข้าโรงหรือขึ้นฝ้า เป็นต้น

2.8.3 ผู้แสดง

ผู้แสดง หมายถึง ผู้ถูกสมมุติบทบาทเป็นตัวละครนั้น ๆ ในเรื่องซึ่งจะต้องแสดงท่าทาง สีหน้า อารมณ์ (ตีบท) ไปตามบทหรือว่ารำได้ถูกต้องสวยงามตามหลักนาฏศิลป์ไทยเพียงใด

จากการศึกษาพอสรุปได้ว่าผู้แสดงหรือตัวละครที่รำฉุยฉายจะไม่จำกัดเพศและฐานันดรศักดิ์ของตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง ซึ่งสามารถแบ่งตามบุคลิกและเพศ ดังนี้

- 1) ตัวพระ เช่น ฉุยฉายมานพ
- 2) ตัวนาง เช่น ฉุยฉายเบญจกาย
- 3) ตัวยักษ์ เช่น ฉุยฉายทศกัณฐ์ลงสวน
- 4) ตัวลิง เช่น ฉุยฉายหนุมานทรงเครื่อง
- 5) ตัวละครอื่น ๆ เช่น ฉุยฉายพราหมณ์เล็ก-พราหมณ์โต และฉุยฉายชเนา

เป็นต้น

2.8.4 การแต่งกาย

จัดเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของการแสดงนาฏศิลป์ เพราะการแสดงต้องการจะอวดความสวยงามและความสมจริง จากการศึกษพบว่าวิธีการแต่งกายรำฉุยฉายจะต้องคำนึงถึงหลักดังนี้คือ เพศของตัวละคร ฐานะของตัวละคร ชนิดของวรรณคดีที่เคยแสดงละครแบบใดมาก่อน และโอกาสที่ใช้แสดงเข้าร่วมด้วย และนอกจากนี้จะต้องยึดขนบธรรมเนียมที่เคยมีมา เช่น สีเสื้อผ้า สไบ ศิราภรณ์ เครื่องประดับ อุปกรณ์การแสดง เช่น

- 1) การแต่งกายตามเพศคือ ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ ตัวลิง และตัวเบ็ดเตล็ด
- 2) การแต่งกายตามฐานันดรศักดิ์ เช่น ตัวกษัตริย์ นางกษัตริย์ เสนา อำมาตย์

นายทหาร สาวชาวบ้าน นางกำนัล

3) การแต่งกายตามชนิดละคร เช่น ละครรำแบบมาตรฐาน ละครรำแบบปรับปรุง

4) การแต่งกายตามชนิดของวรรณคดีที่เคยแสดงละครแบบใดมาก่อน เช่น รามเกียรติ์ (โขน) ละครใน หน้าใหญ่ อิเหนา (ละครใน) ขุนช้าง-ขุนแผน (เสภา)

5) การแต่งกายตามโอกาสที่ใช้แสดง หมายถึง ชุดรำฉุยฉายที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่เพื่อใช้ในโอกาสต่าง ๆ ตามจุดประสงค์ของงาน เช่น ฉุยฉายเพลงปี และฉุยฉายราชภัฏ เป็นต้น

2.8.5 ทำรำ

การรำฉุยฉายส่วนใหญ่นิยมนำมาแสดงเป็นเอกเทศเฉพาะงานที่เหมาะสม ตามลักษณะงาน จึงมิได้มุ่งนำไปแสดงเป็นเรื่องราวแบบโขนและละคร ดังนั้นจึงมีปรากฏให้ชมในงานทั่วไปที่ใช้เวลาเพียงเล็กน้อย เพื่อเปิดงาน สลับรายการ และงานศพ เป็นต้น จึงพบว่า ผู้แสดง (รำ) บางคนก็เป็นผู้ที่มีฝีมือดี แต่บางคนก็พอทำได้ แต่เจตนาที่เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้เป็นเจ้าของงาน ดังนั้นความประณีตสวยงามจึงแตกต่างกันด้วยการนำไปใช้ และทักษะของผู้แสดงเอง

จากการตั้งข้อสังเกตจะพบหลักการบรรจุนำรำอยู่ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ นำรำที่เป็นแบบมาตรฐาน (ทั้งรำหน้าพาทย์และรำตีบท) ส่วนลักษณะที่ 2 คือ เป็นนำรำประยุกต์หรือถูกดัดแปลงตามบุคลิกตัวละครในเรื่อง โดยเฉพาะนำรำเพลงลางจะมีทั้งแบบลาปกติ ตัวพระ ตัวนาง แต่จะมีลาแปลงมาร่วมด้วย เช่น ลานารายณ์ (อุบายพราหมณ์) เป็นต้น

ส่วนการรำในคำร้องเพลงอุบายและเพลงแม่ศรีนั้นจะบรรจุนำรำจะใช้วิธีการรำใช้บท หรือตีบท ทั้งสิ้น ความวิจิตรงดงามขึ้นอยู่กับการบรรจุนำรำ ผู้รำจะเลือกสรรนำรำ ลีลาอันประกอบด้วย ท่าหนึ่ง และท่าเชื่อม ท่าทาง การวางแขน ขา การใช้เท้า ตลอดจนการวางสีหน้า อารมณ์ ให้ถูกต้องตามหลักของนาฏศิลป์ไทยด้วย

2.8.6 อุปกรณ์การแสดง

การใช้อุปกรณ์การแสดงประกอบการรำอุบายนั้นมีน้อยชุกมาก เท่าที่ปรากฏ เช่น รำอุบายทศกัณฐ์ลงสวนจะถือหัตถ์ปืนด้วย และรำอุบายกิ้งไม้เงิน-ทอง จะถือกิ้งไม้เงิน-ทอง ประกอบรำ การใช้อุปกรณ์การแสดงผู้แสดงหรือผู้กำกับการแสดง และการแต่งกาย จะต้องจัดไว้ให้พร้อม เช่น ขณะฝึกซ้อมจะต้องใช้ให้ชำนาญเพื่อจะได้ไม่หลงลืมหรือใช้ไม่คล่อง ไม่นัด ทำให้แลดูเก้งก้าง ชัดตา ดูไม่สวยงาม

สรุปได้ว่า การศึกษาความรู้เบื้องต้นของการรำอุบาย จำเป็นต้องรู้ความหมายการรำไทย ประเภทการรำและการรำเดี่ยว ความหมายของคำว่า “อุบาย” ที่มาของการรำอุบาย จุดประสงค์ของการรำ ประเภทของการรำอุบาย และองค์ประกอบของการรำอุบาย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY